

Geneettinen kritiikki luovan prosessin jäljillä

Sakari Katajamäki, Veijo Pulkkinen & Tommi Dunderlin (toim.): *Genetic Criticism in Motion: New Perspectives on Manuscript Studies*. Helsinki: SKS, 2023, 183 s.

Uskaltaisin väittää, että suurin osa nykyaikaisesta kirjallisuudentutkimuksesta pyrkii ensisijaisesti tulkitsemaan kohdettaan – sen luontoa ja luonnetta, sen merkitystä kontekstissaan, sen tarkoitusta itsessään – sillä onhan maailmaa selittäviä kertomuksia myös itseäänkin välttämätöntä selittää. Tämän hermeneuttisen imperatiivin rinnalla on kuitenkin aina ollut olemassa myös toinen yhtä olemuksellinen tarve koota ja järjestää, puhdistaa ja pyhittää itse kullekin kulttuurille pyhien kirjoitusten aineellinen muoto: jos on olemassa explanans, on oltava myös sen explanandum. Niinpä jo ennen ajanlaskun alkua syntyi antiikin Aleksandriassa kriittisen tekstilaitoksen ajatus homeerista kansanrunoutta varjelemaan.

Tämän sittemmin Raamatun, Shakespearen ja Goethen palvonnassa ansioituneen, nykyään tekstuaalitieteiksi kutsutun tiedontuotantoperinteen kehityksessä ovat suomalaiset olleet varsin myöhäisherännäisiä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran monisatavuotisesta historiasta huolimatta. Vasta viitisentoista vuotta sitten SKS:n tutkimus- ja julkaisuyksikön Edithin rinnalla toimintansa aloitti tekstikritiikin ja tieteellisten editioiden tutkijaverkosto Variantti. Sen puuhissa alusta asti mukana ovat olleet käsillä olevan teoksen toimittajat, Edithin toimituspäällikkö Sakari Katajamäki ja tutkija Veijo Pulkkinen sekä Otto Mannisen käsikirjoitusten kansanrunousviitteitä ja uudelleenkirjoituksia käsittelevällä ansiokkaalla artikkelilla kirjaan osallistuva Hanna Karhu.

Tutkijaverkosto on ainakin ulkopuolelta katsottuna liittynyt varsin hyvin oman alansa valtavirtaan. Tästä on osoituksena Helsingistä alkunsa saanut kansainvälinen konferenssisarja GENESIS, jonka tuloksia Katajamäki, Pulkkinen ja avustavana toimittajana mukana ollut Tommi Dunderlin nyt esittelevät. *Genetic Criticism in Motion: New Perspectives on Manuscript Studies* ei kuitenkaan ole pelkkä esitelmäkokoelma vaan oma itsenäinen teoksensa, joka etenee varsin luontevasti teoriasta sovellukseen. Mukana on kaksi alan tunnetuinta eurooppalaista edustajaa, Wim Van Mierlo ja Dirk Van Hulle, molemmat anglisteja ja nykyaikaisen tekstuaalitieteen arvostettuja edustajia.

Textuaalitiede on ala, joka voidaan karkeasti jakaa deskriptiivisiin (dokumenttien kuvailu) ja rekonstruktiiivisiin (dokumenttien muotoilu) erikoisaloihin. Niiden metodit, teorit ja muut diskursiiviset muodostelmat kattavat paitsi historioitsijan välineet kodikologiasta paleografiaan myös varsinaisen kriittisen editoinnin, jälkimmäisen nykyaikana aina Karl Lachmannin (1793–1851) mukaan nimetystä metodista moderniin stemmatiikkaan, bibliografiseen

matematiikkaan ja lopulta käsillä olevan kirjan edustamaan (Ranskasta alkunsa saaneeseen) geneettiseen kritiikkiin. Viimeksimainitun koko olemassaolon tarkoitus – toisin kuin edeltäjiensä – on rekonstruoida kirjailijan luova prosessi aineellisessa muodossaan *ennen* kirjan valmistumista painetuksi teokseksi.

Geneettisen kritiikin kohde on siis käsikirjoitusarkisto. Tästä päästään ilmiselvään mutta juuri siksi usein käsittelemättä jäävään tosiasiaan. Vaikka Jerome J. McGannin kaltaiset uhkarohkeat teoreetikot voisivatkin laajentaa tekstikritiikin alaa jokaisen tekstipainoksen jokaisen lukukerran tuottamaan kulttuurisen sisällönkulutuksen hermeneuttiseen jalanjälkeen, varsinkin geneettinen kritiikki on täysin riippuvainen tutkimansa arkiston prekaarista luonteesta, sen valmiudesta olla koskaan täysin valmistumatta. Tästä kaikki *Genetic Criticism in Motion* -teoksen kirjoittajat ovat toki varsin tietoisia, ja parasta antiaan se tarjoaakin juuri silloin kun artikkelit pureutuvat ongelman käytännöllisiin seurauksiin.

Kirjan neljä osaa käsittelevät paitsi kirjoitusteknologioita ja niiden vaikutusta editointiin myös käännös- ja kirjoitusprosessin vedoksia ja versioita ja niiden alkuperää ihmistenvälisessä vuorovaikutuksessa sekä suhteessaan ympäröivään kulttuuriin. Kirjoittamisen opetustakin sivutaan lyhyesti Claire Doquet'n ja Solène Audebert-Poulet'n Yvan Pommaux'n lastenkirjoja tarkastelevassa artikkelissa. Doquet ja Audebert-Poulet huomauttavat, että Ranskassa kirjailijoiden käsikirjoituksia on käytetty kouluissa luovan prosessin demystifioimiseksi. Ne osoittavat, että kirjailijatkin etsivät sanottavaansa yhtä epävarmoina ja hapuillen kuin kuka tahansa kuolevainen.

Teoksen kaksi ensimmäistä osaa etenevät suoraviivaisemmin teoriasta käytäntöön. Siinä missä Van Mierlon esseessä etsitään perusteita paremmalle modernien käsikirjoitusten paleografialle, antaa Pulkkinen heti perään esimerkin siitä miten kirjoituskoneella tuotettuja käsikirjoituksia voitaisiin lähestyä geneettisen kritiikin näkökulmasta. Dirk Van Hullen tarkastelussa sen sijaan ovat digitaalisina syntyneet käsikirjoitukset, jotka tietenkin vaativat paitsi uudenlaisia metodeja myös teoreettisia tarkennuksia. Teemaa jatkava Paolo D'Iorio puolestaan on ollut johtamassa Nietzsche teosten digitaalisen edition hanketta ja esittelee sen tuloksia artikkelissa, joka päättyy kuitenkin viisaasti toteamaan, että tehokkuudestaan huolimatta digitaalisetkaan tekniikat eivät lopulta pysty paljastamaan kirjoittajan syitä siirtyä tekstiversiosta toiseen – editoijan on tehtävä tilaa eksegeetille.

Jälkimmäisestä näkökulmasta itseäni innosti eniten Mateusz Antoniukin essee, joka tarkastelee puolalaisen kirjailija Zbigniew Herbertin (1924–1998) julkaisematta jäänyttä keskeneräistä teosta *Attilan kihlattu*. Muun muassa sen päähenkilön kuoleman luonnoksia käsittelevä Antoniuk (joka vertaa tekstiversioita mahdollisiin maailmoihin) kysyy, mikä postuumin ja keskeneräisen tekstiversion geneettisessä tulkinnassa (sen kykenemättömyydessä viitata ”lopullisen” tekstin perustamaan ”todelliseen maailmaan”) on niin kiehtovaa. Hänen vastauksensa on versioitavuus itsessään ja sen modaalinen ontologia,

joka voi ilmetä joko positiivisena (mikä on olemassa yhdellä tavalla, voisi olla olemassa monella eri tavalla) tai negatiivisena (minkä oli mahdollista olla olemassa monin eri tavoin, ei ole olemassa ollenkaan).

Teoksen päättävät Hanna Karhun edellä mainittu artikkeli ja Julia Holterin venäläisen runoilija ja filosofi Vadim Kozovoïn (1937–1999) runojen ranskanosprosessia käsittelevä essee. Ranskassa asuessaan Kozovoï käänsi runojaan itse ranskaksi kahden ranskalaisen runoilijan, Michel Deguyn (1930–2022) ja Jacques Dupinin (1927–2012) avustuksella. Holter paljastaa luonnosten keskeltä jälkiä sosiaalisen valuutan sijoittamiseen, lainaamiseen ja kierrätykseen tähtäävästä neuvottelusta. Kozovoï (joka olisi saattanut käännöksen onnistuessa nousta maineeseen eräänlaisena venäläisenä versiona Paul Celanista) oli ranskalaisille avustajilleen kulttuurisen pääoman sijoituskohde. Kozovoï puolestaan pyrki menestymään länsimaaisessa kapitalistisessa maassa, mikä ei ollut helppoa Neuvostoliitosta paenneelle runoilijalle. Käännöksen epäonnistuessa Kozovoï jäikin lopulta tappiollisen velallisen asemaan. Artikkelin – kuten koko teoksenkaan – lukija ei kuitenkaan jää tappiolle: en löydä siitä juurikaan mitään puutteita.

Teemu Manninen